

ЖИЗАМЫ ЖӘНКЕВХ

ФИЛТН

Ушакжанбеков

1955

ИК/IV-80.027-1750/5

894.362-93

Н 65

ЖИЗАМЫ ЖӘҢЖЕВИ

ФИЛЕНДА

Ушаслар үчүн иштөөнеки
МИР ҖЕРДА
Рассамы
О. Садигзаде

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбайжан РССР, билик
Үмүнү Һынташханасы

Азәрбайжан Ушас өңдөктер
Дәвдиәттөң Нәшрийаты
БАКЫ ~ 1955

Бәһрам шаһын ай үзлү, чөһрәсиндән минбир қәзәллик яған бир кәнизи вар иди. Бу кәниzin ады Фитнә иди.

Фитнә зирәк, гывраг, ағыллы-камаллы гыз иди. Сифәти чәннәт язы кими тәзә вә зәриф, ериши кей зәми үзәриндән сүзән ел кими арам, хош иди. Үзүндән-көзүндән мәлаһәт яғырды. Фитнә яхши каман чалар вә рәгс әдәрди. Бұлбұл кими шириң, тә'сирилі сәси вар иди. Каман илә сәс-сәсә вериб охуяңда гушлары көйдән әндирәрди. О, шаһа вурулмушду. Шаһ да она ашиг иди.

Чалғы вә ички мәчлисиндә, овда шаһ Фитнәни динләмәклән ләzzәт алар, раһатланарды. Фитнәниң чалғысы чәнк*, шаһын чалғысы ох иди, Фитнә чәнк вуарды, шаһ ов вуарды. Бир күн шаһ чөлдә, дағ-дәрәдә ов этмәк истәди, Фитнәни дә өзу илә көтүрдү, марал дырнаглы гара атыны чөлә чапды.

Шаһ ов көрдүкчә нә'рә чәкиб даға-даша сәс салыр, ох илә чейранлары вуруб йыхырды. Шаһын атлылары да һәр тәрәфдән чөлу әнатә этмишдиләр, чейранлары шаһ олан сәмтә.govurdулар.

Бәһрам шаһ исә шир кими пусгуда дурмушду. Аты алтында ойнаглайырды, әли исә чейранларын башына ох яғдырырды. Тез-тез кириши бошалдыб каманыны долдурурду. Охун полад учу каһ чейранлары

* Чәнк—муслиги аләтидир.

ерэ сэрирди, *шах* даша дэйиб од гопарырды. Санки бу од чейран этини кабаб бишirmék учун лазым иди. Догрудан да *шах* оху дэйэн ову кабаб эдирди. *Шах* габафына чыхан неч бир ову бурахмырды: я вурур, я тутурду. Бирдэн чөлдэн бир нечэ чейран галхды. *Шах* гызыши шир кими каманы элинэ алды, атын башыны бурахды чейранлара чатанда нэдэфи тушлайыб атды, ох чейранын будуна санчылды Чейран ағзы үстэй йыхылыб торлагы өндү. Белэликлэ *шах* чейранларын бир нечесини өлдүрдү, бир нечесини тутду. Онун бу шучаэти аләми нейрэтэ салыр, бәннәзәрләрин исә көзүнү төкүрдү. Фитнэ, шаһын бу икидлик вэ гочаглығына сусурду: назынданмы, нийләсингендәнми, нәдәнсә шаһа тә'риф демирди. *Шах* буңу нисс эдирдис дэ көзлэйирди.

Бирдэн узагдан бир чейран гачмаға башлады. *Шах* гыза деди:

— Дейэсэн бизим овчулуг шучаэтимизи көрмүрсэн. Элэ олар, бизим мәһарәтимиз тә'рифдэн йүксәкдир. Дар көзлэр ону сечмәз... Будур бир чейран кэлир, тәпәдән-дырнаға гәдәр—нарасыны дейирсэн ишан алым?

Фитнэний инчэ додаглары тэрпэнди:

— Кәрәк,—деди,—мәһарәт көстэрәсэн, бу чейранын дырнағыны башына тикәсэн.

Шах онун дедийни еринэ етирмәк истэди, тез каман тәләб этди, ағыр вэ юварлаг мазыны камана гойду, атды. Мазы чейранын бейнини гызышдырды. Языг чейран дырнағыны башына галдырды ки, ағрыян ерини гашысын, бу заман шаһын илдүрим кими аләми ишигландыран оху чейранын дырнағыны башына тикиди. Чейран үзү үстэй йыхылды. *Шах* Фитнэйэ тэрэф дөнду:

— Нечэ атырам?

Гыз деди:

— *Шах* буңу вәрдиш этмишdir. Адэт эдилэн неч ший чәтин олмаз. Адам вәрдиш илэ нәр бир иши эдэ

биләр. Шаһын дүз вурмасы күч вә я мәһарәтдән де-
йил, анчаг вәрдишдәндир.

Фитнәнин чавабы шаһа чох ағыр кәлди, ити балта
ағачы кәсән кими ону кәсдій вә гәзәбләндиди. Ша-
һын үрәйиндә Фитнәйә гаршы дәрін бир кин доғду.

Шаһлар үрәкләриндәки интигам һиссини ган илә
сөндүрәрләр, ова ачыгландыгда атын үзәнкисини го-
парар вә итин дәрисини соймаг истәрләр. Бәһрам шаһ
үрәйиндә дейирди:

«Бу найыфы кәниздә гоймаг олмаз, онунла һесаб-
лашмаг лазымдыр». Анчаг кәнизи өлдүрмәй шаһын
әли кәлмирди, чунки гадын өлдүрмәйи өзү үчүн
эксилик сайырды. Онун фикринчә гадын кишийә тай,
һәриф дейил.

Шаһын бәйүк бир сәркәрдәси вар иди. Шаһ ону
янына өткөрдү.

— Кет,—деди,—бу кәниzin башыны бәдәниндән
үз. Бу бизим дөвләт сарайымызын фитнәсидир. Фит-
нәни дәф эләмәк ағыллы ишдир.

Садә вә адил хасийәтли сәркәрдә Фитнәни габа-
рына салыб өз эвине апарды, онун башыны бәдәнин-
дән айырмаг истәди. Гыз ағлады вә деди:

— Эй сәркәрдә, белә чиркин иши өзүнә лайиг бил-
мә. Өз шәрәфинә дүшмән дейилсәнсә мәним кими кү-
наңсыз бир гызын наһаг ганыны бойнуна көтүрмә.
Мән шаһын ән яхын адамы, мұсаһиби, кәниzlәrin
сечилмиштәм. О, мәчлисләриндә мәндән башгасы илә
марагланмазды. Эркөйүнлүк мәни алдатды, шейтан
мәни йолдан чыхартды. Кичик бир һәрәкәтим шаһа
хөш кәлмәди. О мәнә гәзәбләнди вә өлүмүм һөкм
верди. Сән кәл мәни өлдүрмәйе бу гәдәр тәләсмә. Бир
нечә күн сәбр эт, дөз. Шаһа де ки, ону өлдүрдүм. Шаһ
бу хәбәрдән севинсә, гайыт мәни өлдүр, ганымы сәнә
налал әдирем, әкәр мәним өлүм хәбәримдән шаһ ғүс-
сәләнсә сән мәни өлдүрмәдийндән горхма, сәнә һеч
нә олмаз. Сән шаһын гәзәбиндән гуртарарсан, мән дә
өлүмдән хилас оларам. Доғрудур, лайигли бир адам

дайиләм, лакин бир күн кәләр ки, бу яхшылығының әвәзини верәрәм. Сәнни янында хәчаләтли олмарам.

Гыз буны дейиб балача бир дүйүнчә ачды. Сәркәрдәнин габагына еди парча лә’л гойду. Бу дашларын һәр биригин гиймәти бир өлкәнин кәлиринә бәрабәрди. Умман дәнизинин бүтүн кәлири о дашларын яры гиймәти гәдәр олмазды.

Сәркәрдә о көзәлин ағыллы мәсләһәтини динләйиб ганындан кечди вә деди:

— Амандыр, сөз бурада галсын. Йеч кәсин янында шаһын адыны чәкмә. Гой сәни мәним эвимдә гуллугчу билсингләр. Өз ишиндә ол, бәхтим көмәк эләсә мән һәр шеий дүзәлдәчәйәм.

Онлар бу шәртләшмәйә сөз вериб анд ичдиләр. Сәркәрдә зұлм әмәлиндән, гыз исә зәнчирдән гуртарды.

Бир һәфтә соңра шаһ сәркәрдәни көрдү, ондан Фитнәнин ишини сорушуду:

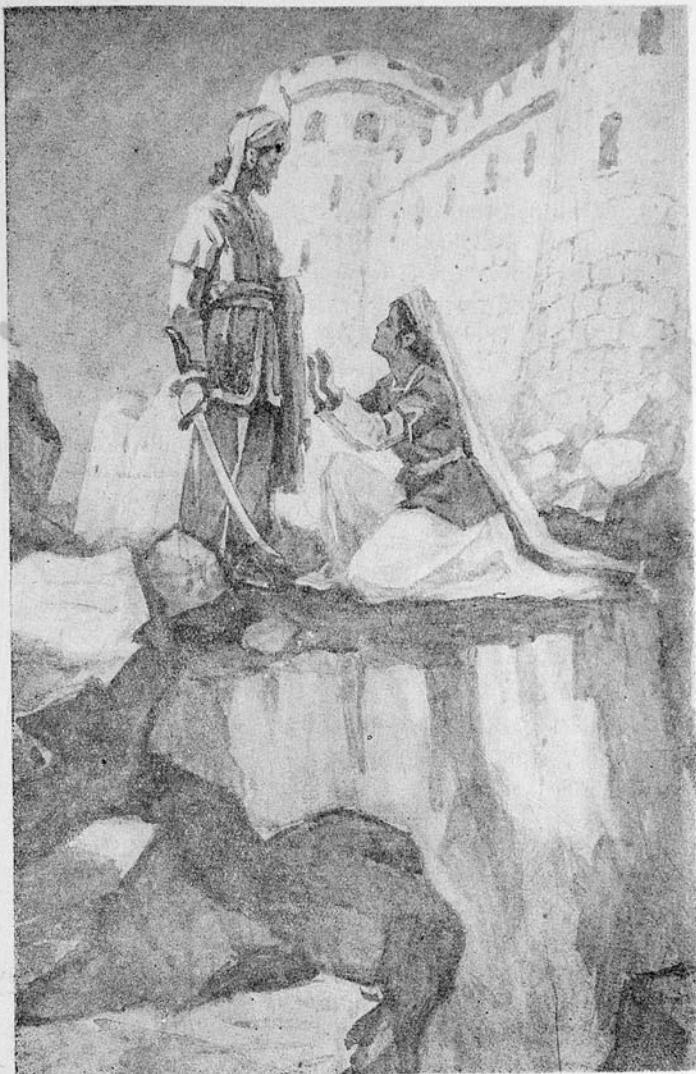
— Ай нечә олду?

Сәркәрдә чаваб верди:

— Айы әждаһая тапшырдым, анчаг ган баһасының көз яшымла вердим.

Шаһ Фитнәнин өлүм хәбәриндән гүссәләнди, көзү яшарды. Сәркәрдә шаһын бу налыны көрүб севинди, гызы өлдүрмәдийи үчүн үрәи сакит олду.

Шәһәрдән узаг, кәнар ердә сәркәрдәнин абад бир кәнди вә көйүн бир гатына йүксәлмиш көшкү вар иди. Сәркәрдә алтыншы пилләли сарайын эйванында Фитнәйә ер әләмишиди. Фитнә һәмишә орада яшайды. Йәмин күнләрдә сәркәрдәнин инәйи гәшәнк бир бузов доғмушшуду. Фитнәнин бузовдан хошу кәлирди. Һәр күн ону бойнұна алый, аягларыны дәшүнә сыхар, пилләкәнләрдән галдырыбы әйвана апарарды. Бузов исә кет-кедә бәйүйүрдү, көкәлирди. Фитнә дә өз адәтиндән әл чәкмирди. Күн о күн олду ки, бузов алты яшлы бир бәйүк өкүз олду. Фитнә енә ону ердән дама галдырырды, буна адәт этдийи үчүн әзиййәт чәкмир,

ағырлыг һисс этмири. Өкүз көкәлиб ағырлашдыгча
Фитнәнин дә гүввәти артырды.

Күнләрин бириңдә Фитнә илә сәркәрдә әйләшиб
дәрдләширдиләр. Гыз гулағындақы чаваһирләрдән
дерд дәнәсини ачыб сәркәрдәйә верди:

— Апар,—деди,—бунлары сат, пулұна құлаб илә
суварылан көк гоюнлар ал. Дүнінын наз-нә'мәтіндән
үрәйин нә истәйирсә ал; шам, шәраб, ширни, ноғул!
Чәннәт бағы кими көзәл вә бейүк бир гонаглыг мәч-
лиси дүзәлт. Шаһын бу тәрәфләрә йолу дүшәндә үзән-
кисиндән асыл, ону гонаг ҹағыр. О, меһрибан вә нәчиб
адамдыр. Сәнин хәнишини ерә салмаз, бизә қәләр вә
башымызы учаудар. Бу йұксәк, гонаг сараймызыда
гонагпәрәстлик әдіб шаһа суд вә шәрбәт ичирдәрик.
Белә бир тәдби्र баш тутса, һәр иш дүзәләр.

Сәркәрдә Фитнәнин мәсләһәтини бәйәнди. Анчаг
чаваһирләри көтүрмәди, чүнки онун мин о гәдәр дәв-
ләти вар иди. О, кизли хәзинәсинин ағзыны ачды, го-
наглыг дәскаһынын һамысыны дүзәлтди—өзү дә шаһа
лайиг шейләр дүзәлтди: гуш, балыг, әркәк гузу әтиң-
дән биширилмиш нөвбәнөв ләзәтли хөрекләр, шәрбәт-
ләр, әтирли ширниләр, мәчлис бәзәйән күл вә чичәк-
ләр...

Бәһрам шаһ адәти үзрә ова чыхмышды. Чох кәзди,
choх ов вурду, анчаг көрүн Фитнә гыз онун өзүнү нечә
овлады.

Шаһ сәркәрдәнин сарайы олан кәннәден өтәндә чох
мунасиб бир истираһәт ери көрдү. Нәр ян башдан-
баша яшыллыг вә көлкәликди. Шаһ сорушду ки, бу ер
киминдир. Сәркәдә баш әйиб шаһын үзәнкисиндән
өпдү вә деди:

— Шаһым сағ олсун, гулунуза бағышладығыныз
кәннәдир. Шаһым о кәнди хошласа гулунун башыны
учалдар, уғурлу گәдәмини бу гулун эвинә басса, мәни
дүнінын башыучаларындан әдәр. Сайәнездә башы
көйләр дәйән бир көшкүм вар. Әтрафы сых бағлар,
кулләр-чичәкләр, мейвә ағачлары илә өртүлмүшдүр.

Сараймын янында чәннәт бағлары вә беһишил отаг-
лары яландыр. Шаһ бу сарайда шәраб буюрарса, ул-
дузлар мәним астанамы өпәр. Шаһын گәдәми әвимә
энбәр ийи сәпәр, бәхтим ачылар, милчәйим бал, өкү-
зүм суд верәр.

Шаһ сәркәрдәнин хәнишини гәбул әдіб деди:

— Кет һазырлаш, овдан гайыданда сәнин сара-
йында дүшәчәйәм.

Сәркәрдә баш әйиб севинчәк гайытды. Сарайны
гийметли фәршләрлә дәшәттири, рум парчалары,
чин гумашлары илә бәзәди. Сарайын һәр тәрәфи пар-
пар парылдайырды.

Ев саһиби шаһын گәдәмләринә чаваһират сәпди.
Шаһ алтмыш пилләли әйвана чыханда башы көйләрә
дәйән, кайната шәфәт салан Хәвәрнәгин* бүтүн көзәл-
ликләрини әкс әдән бир әйван көрдү. Сарайда шад-
лыг мәчлиси гурулду. Емәк-ичмәклә мәшгүл олду-
лар.

Шаһ бир-ики گәдәһ әчәндән соңра гәми дағылды,
кефи ачылды, үзүнү әв саһибинә тутуб деди:

— Эй мәним гызыл әйванлы, гонагчыл Сәркәрдәм!
Сарайын кенишdir вә ери чох хошдур. Лакин де кө-
рүм, көйләрин бир гатына галхан бу әйвана нечә чы-
хыб дүшә билирсән? Сәнин ки, яшын алтмыши кеч-
мишdir.

Сәркәрдә деди:

— Шаһын өмрү узун олсун, мәним чыхыб дүшмә-
йим тәәччублу дейилдир. Мән кишийәм, бу пилләләр-
дә йорулмурام. Тәәччублу мәним ай үзлү гызымдыр
ки, өзү гумаш кими зәриф вә инчә ола-ола, һәр күн
дағ бойда бир өкүзү башына көтүрүб емләмәк үчүн
бу әйвана чыхарыр. Өкүз нә өкүз, фил кими! Анд ичә
биләрәм ки, бу гошундан неч кәс ону бир нәфәсә ер-
дән галдыра билмәз. Гыз исә бу алтмыш пилләни яй-

* Эн көзәл гәсрләрдән бириди.

дан гурттармыш ох кими чыхыр, пилләләрин бириндә дә даяныб нәфесини дәрмир. Эсл тәәччублу иш будур!

Сәркәрдәнин сөзүндән шаһ нейрәтә кәлди:

— Бу нечә ола биләр, көзүмлә көрмәсәм буна инанмарам.

Шаһ сәркәрдәндән тәләб этди ки, дедийини исбат эләсин. Сәркәрдә ашағы эниб әһвалаты Фитнәйә сойләди.

Ай үзлү гыз фүрсәтдән истифадә эдиг габагчадан назырланмышды. Чинли гыzlара мәхсус бәзәк-дүзәйини тахды, үзүнә сейгәл верди, көзүнә сүрмә чәкди, мишк ийли телләрини ай үзүнә нашийә чәкди, сәрв боюна гырмызы дон кейди, лалә кими көрүндү, ай кими күмүш кәрдәнинә дүрдән боюнбағы тахды. Хош бир вәзиййәт алды, додагларында тәбәссүм ойнатды, сәдәф дишләри көрүндү. Энбәр сачларыны чийнинә төкдү, зэнчи рәңкли сачы нинди халы илә санки вурушмаг үчүн гаршы-гаршыя даянды. Фитнәнин хурма додағынын үстүндәки гара хал көзәллүйини бир гат даһ артырырды. Башындақы даш-гаş улдуз кими парылдайырды. Гулағынын көвхәр сырғасы ашигләр базарынын ән гиймәтли матаһы иди. Ай үзүнү ясемән арасындаки күл кими ағ өртүдә кизләтди. Едди бәзәклә ярашығыны тамамлаянданды сонра, назла һәрекәт әдәрәк өкүзә доғру кетди. Башыны әйиб өкүзү бойнуна көтурдү. Фитнә илдүрүм кими пилләләри чыхды. Бәһрам шаһын тахты гаршысына ериди, аяг үстә әдәблә даянды.

Бәһрам шаһ өкүзү көрүб нейрәтиндән аяға галхды. О, өз кәнизиини танымады. Фитнә өкүзү бойнундан ерә гойду вә деди:

— Мән сәнин вә бүтүн мәчлисүн һүзүрунда бу һүнәри көстәрдим. Экәр бачарырысынса дүньяда бир күчлү икид тапын ки, бу өкүзү эйвандан ашағыя апара билсүн.

Шаһ деди:

— Бу сәнин күчлү олдуғуну көстәрми, әvvәлдән

адәт этдийин үчүн бачарырсан. Бу бир һүнәр дейил, узун иллэр яваш-яваш вәрдиш этмисән, одур ки, бир әзиййәт көрмүрсән.

Ай үзлү, күмүш бәдәнли Фитнә баш әйиб шаһа дуа охуду вә деди:

— Чох гәрибәдир ки, өкүз адәт илә олур, чейран исә һүнәр илә. Нәдәндир мәним өкүз көтүрмәйим адәт сайылыр, шаһын чейран вурмағына адәт дейәнләр чәзаланырлар?

Шаһ кинайәли сөзүндән Фитнәни таныды. Гызын янына кәлди, рүбәндии ачды, онун күл чамалына баҳды, гучаглайыб ағлады. Көз яшлары ай үзүнә мирвари тәки сәпилди. Шаһ гыздан үзр истәди, Фитнә исә нәркис көзләриндән күлаб яғдырыды. Шаһ эви хәлвәт әдиб көзәл пәрисинә килеләнирди:

— Сәни зиндана салдырмағыма мин дәфә үзр истәйирәм. Бағышла мәни, ағылсызлыг әдиб яндырығым одда өзүм говрулдум. Сән исә шүкүр ки, саламстан.

Шаһ Фитнәни өз янында әйләшдириб голуну бойнұна салды, Фитнә дә үрәйинин сөзүнү деди:

— Севимли шаһым, эй мәни айрылығы илә өлдүрән, меһрибанлығы илә дирилдән сирдашым, айрылығ мәни шам кими әритди. Гәм, дағы ериндән гопарар. Сәнә олан мәһәббәтим сайәсиндә аз галды һәятым кетсін. Сән овлагда чейранын дырнағыны гулагына тикәндә һүнәринә ерләр дейил, көйләр дә афәрия деди. Мән шаһы тә'рифләмәкдә гәслән кечикдим, сәбр әләдим. Бәднәзәри шаһдан узаглашдырмаг үчүн тә'рифә дил ачмадым. Тә'рифли шейә, һәр заман бәднәзәрин көзү дәйә биләр. Лакин нә әдим ки, фәләк мәһәббәтим әвәзиңдә мәнә әзиййәт вә төһмәт гисмәт әләди.

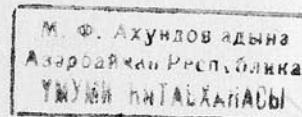
Фитнәнин бу сөзу шаһа чох хош кәлди. Шаһ деди:

— Һаггын вар! Сәнин вәфана ишанырам. Бу һүнәрә саһиб олан гызын дүниядә әвәзи йохрудур. Сәркәрдәм

горумасайды, мәним бу қөвһәрими дашлар парчала-мышды.

Шаһ сәркәрдәни чағырыб разылыг этди, голуну онун бойнұна салыб шаһа лайиг хәләт вә баҳышлар вердири, яхшылығына бирә-мин әвәз әләди, ону чох әзизләди вә Рей мүлкүнү тамам она бағышлады.

Шаһ бәйүк шадяналығла өз шәһәринә гайыдыб мәчлисинге шириң сөзлү шаирләр чағырды. Руһани башчыларыны чағырыб Фитнәниң кәбинини өзүнә кәсдири. Һәр икиси кеф-ләззәтлә күн кечирмәйә башладылар.

**НИЗАМИ ГЯЧДЖЕВИ
ФИТНЕ**
(на азербайджанском языке)

Редактору Ю. Маммадов
Бэдии редактору М. Гасымов
Техн. редактору В. Гаврилова
Корректору Т. Багырова

Чапа имзаланмыш 16/XI-1955-чи ил. Форматы
60×92 $\frac{1}{16}$ -0,5=1 чап вараги. (Уч. нэшр. вараги 1.) Тиражы 30000. ФГ 06827. Сифарыш 360.

Ушаканчнешр. Бакы, Фиолетов күчәси, 8.

Азәрбайҹан ССР Мәдәнийәт Назирлийинин
„Гызыл Шәһр“ матбәәси.
Бакы, һәзи Асланов күчәси, 80,

НБ-3

35 Ген.

Г-58226